

MAJOROS ISTVÁN*

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚ KÖVETKEZMÉNYEI KÖZÉP-EURÓPÁBAN

THE CONSEQUENCES OF THE FIRST WORLD WAR IN CENTRAL EUROPE

ABSTRACT

The study presents the territorial changes after the First World War in Central Europe. Firstly the author examines the causes of the collapse of the Austro – Hungarian Monarchy at the end of the First World War. Then he presents the war plans of the Central Powers, first of all the German Mitteleuropa plan. He focuses on the Polish question, because Congress Poland belonging to Russia was occupied in 1915 by the Central Powers. France was also interested in this question because Poland was one of the elements of the German Mitteleuropa plan and it was dangerous for France and the antant countries. In the second part of the War the French diplomacy examined the possibilities how to change orientation in the French foreign policy after the war to counterbalance Germany. The French policy could have used the national committees organized in Paris for example the Czechoslovak National Council, the Polish National Committee, etc. The map of Central Europe has been changed by the victorious countries after the First World War.

Európa középső és keleti felének a térképe az első világháború következményeként alapvetően megváltozott. A térséget a nagy háború előtt az Osztrák–Magyar Monarchia foglalta magába, s Gerő András ezt az államalakulatot Közép-Európával azonosítja.¹ Ez a birodalom tűnik el a háború végén, s helyén kisebb – nagyobb államalakulatok jönnek létre. Tanulmányunkban valamivel tágabb Közép-Európával dolgozunk, így Lengyelországot, Romániát és az egykori Jugoszlávia egészét a Közép-Európa fogalomhoz kapcsoljuk.

Miért tűnik el ez a közép-európai kis népek ellentéitei feloldó, ugyanakkor feszültségeket is teremtő birodalom, amely több évszázadon keresztül Európa egyik nagyhatalma volt? Az első világháborús vereségnek ebben meghatározó szerepe volt. Nagyhatalmak esetében azonban a vereség még nem jelenti automatikusan azt, hogy kikerülnek az ún. ötös fogatból, a nagyhatalmakat tömörítő rendszerből. Franciaország több esetben is példa arra, hogy a vereség ellenére is tagja maradt a rendszernek. Ez történt 1815-ben, a waterloo-i, illetve 1870-ben a sedáni vereség után. A rendszernek ugyanis szüksége volt Franciaországra, ezért a rendszer többi hatalma még akkor is a védelmére kelt, amikor szövetségesek nélkül, egyedül volt, ahogy ez 1875-ben, illetve 1887-ben történt, amikor Berlin részéről egy preventív háború veszélye fenyegette.² Bécs esetében is látunk hasonlót 1849-ben, amikor a magyar szabadságharc sikerei a Habsburg Birodalmat széteséssel fenyegették. A cár ezért Bécs segítségére sietett, a brit diplomáciát vezető Palmerston pedig nem tiltakozott az orosz beavatkozás miatt, s még azt is hozzátette: „Végezzenek gyorsan...!”³ Az európai egyensúly rendszer automatizmusa, illetve az 1833-ban a beavatkozást lehetővé tevő szerződések, melyeket a kelet-európai nagyhatalmak kötöttek egymással (Münchengrätz, Berlin), megmentették a Habsburg Birodalmat. Miért nem működött ez az automatizmus a birodalom érdekében az első világháború végén?

* Prof. Dr. Majoros István, az MTA doktora, professor emeritus – ELTE Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.

A német egység létrejötte után úgy tűnt, hogy Bécs már nem tudja betölteni a kelet és nyugat közti egyensúlyozó szerepet. A berlini francia nagykövet, Jules Cambon 1914. május 3-ai levelében arról értesíti Párizst, hogy a balkáni háborúk rádöbentették Berlint Ausztria gyengeségére.⁴ Jagow külügyi államtitkár a londoni német nagykövetnek, Lichnowskynak küldött levelében pedig 1914 júliusában, a szerb válság idején írja, hogy Ausztria már alig számít nagy hatalomnak, s felteszi a kérdést: „*Szövetségünk ezzel a dunai állammal, amely egyre inkább szétesőben van, valóban előnyt jelent nekünk?*” S mindjárt válaszul is saját kérdésére: Ausztria megőrzése, sőt megerősítése német szempontból fontos, mivel egy balkáni orosz hegemonia Berlin számára elfogadhatatlan.⁵ Ausztria–Magyarország a Schlieffent követő új vezérkari főnök, Helmuth von Moltke módosított terveiben is fontos szerepet kapott. Moltke még a császárnál, II. Vilmosnál is elérte, hogy a Béccsel való szövetséget alapvetőnek kell tekinteni Németország számára.⁶ David Fromkin, a bostoni egyetem professzora azonban könyvében törekeny entitásnak nevezi Ausztria–Magyarországot, amely a 20. század elején már alig tudta megtartani nagy hatalmi rangját. Hozzáteszi, hogy egyesek szerint a török szultán után a Monarchia uralkodója Európa új beteg embere. Megjegyzi azonban azt is, hogy a történészek szerint a Monarchia hadserege erős.⁷ A francia Jean Bérenger azonban a Habsburg Birodalomról írt monográfiájában hangsúlyozza: „*Ausztria–Magyarország 1914-ben egy gazdag és prosperáló nagyhatalom volt.*” Számára a veszélyt nem a belső feszültségek jelentették, hanem a nemzetközi politika, a balkáni ambíciók és a német szövetség. A francia történész azt is hozzáteszi, hogy Ferenc József negyven éven keresztül meg tudta akadályozni, hogy a birodalom háborúba keveredjen. 1914-ben azonban, feltehetően a kora miatt, hagyta a háborús klikket előtérbe kerülni. A Szerbiának átadott ultimátum ezért öngyilkos lépés volt, s ez érthetetlen egy olyan óvatos ember részéről, mint Ferenc József, aki végül belement a háborúba, hogy megbosszuljon egy rokont, akit ráadásul még utált is.⁸

A háború során a Monarchia ambiciózus hadicélokot is megfogalmazott, amelyek Európa középső és keleti felének átalakulását eredményezték volna a háború után, ahogy a német hadicélok is Európa térképének átalakítására irányultak. Bécs tervei között elsősorban a balkáni pozíciók erősítése szerepelt, amely magában hordozta a trialista átalakulást is, jóllehet a magyar politikai elit ragaszkodott a dualizmushoz.⁹ Lengyelország háború utáni sorsa nem csupán a Monarchián belül, hanem Bécs és Berlin között is komoly vitákat eredményezett. Az un. kongresszusi Lengyelországot a Monarchia szerette volna megszerezni, s e 20 milliós tömb integrálása eredményeként vagy egy trializmus, vagy egy bővített dualizmus jött volna létre.¹⁰ Ifjabb Andrásy Gyula szerint Orosz–Lengyelországból és Galíciából egy szuverén államot szerveztek volna, amely a Habsburgok koronája alá kerül, s a birodalom trializmussá alakul. E megoldást Ferenc József és utóda Károly is támogatta. Tisza István azonban ellenezte a tervet, bár Lengyelországot ő is meg akarta szerezni, de Ausztriához csatolta volna a magyar–horvát viszonyhoz hasonló feltételekkel. Tisza számára a dualizmus fenntartása fontosabb volt. Az Andrásyval folytatott vitában azt mondta, hogy még a lengyelek kedvéért sem hajlandó feladni ezt az elvet, Lengyelország ezért inkább maradjon orosz.¹¹ Lengyelországot azonban a németek is maguknak akarták. Bethmann-Hollweg kancellár még 1915 őszén hajlott az egyezkedésre, az Oberkommando azonban nem akart lemondani Lengyelországról, mondván, hogy ezt ő hódította meg. „*Lengyel politikánk számlája tehát nagyon kedvezőtlen volt – összegzi Andrásy a Monarchia törekvéseit. A német szövetséget gyengítette, a lengyel nemzetet nem nyerte meg, a várt katonaságot sem hozta meg, amellet még nehezítette az oroszsal való különbékét.*”¹²

A lengyel kérdésben a központi hatalmak nem csupán tervezettek, hanem gyakorlati eredményeik is voltak. Az 1915. május 2-án az oroszok ellen Gorlice falunál indult támadássorozat végeredményeként 1915. augusztus végére a központi hatalmak az egész kong-

resszusi Lengyelországot elfoglalták. A megszállt területek német, illetve a Monarchia irányítása alá kerültek. Augusztus 27-én Varsóban megszervezték a német katonai kormányzóságot, az osztrák-magyar pedig október elsején jött létre Lublinban. 1916. november 5-én Németország és a Monarchia elismerte a Lengyel Királyság önrendelkezését. Ez a lépés a német Mitteleuropa-terv szempontjából is fontos volt, mivel Bethmann-Hollweg német kancellár 1914. szeptember 9-ei programjában Lengyelország a Mitteleuropa-terv egyik elemeként jelent meg Franciaország, Belgium, Hollandia, Dánia, Ausztria-Magyarország mellett. S a tervezetben szerepel még Skandinávia és Olaszország is.¹³ Németország 1 millió km² területű és 120 milliós népességű blokkot szándékozott szembeállítani a szövetségekkel.¹⁴ Bár a Mitteleuropa-terveknek számos változata¹⁵ jelent meg, s a háború során is módosul a tervezet, valósággá az 1918. március 3-án a központi hatalmak és Szovjet-Oroszország között Breszt-Litovszkban aláírt békében vált.¹⁶ 1918. május 2-án pedig Berlin és Bécs Spában egy vámunió megteremtéséről szóló egyezményt írt alá.¹⁷ A háborús vereség a megállapodásokat semmissé tette. A vereség egyúttal Európa egyik legrégebbi monarchiája történetének a végét is jelentette. Bérenger szerint a szétesés rendkívül gyors volt, egy hónap alatt bekövetkezett.¹⁸

Fejtő Ferencnek azonban az a véleménye, hogy „*Ausztria nem felbomlott, hanem erőnek erejével szétbomlasztották...*”. Azt azonban Fejtő is elismeri, hogy konklúziójának nincs semmiféle gyakorlati jelentősége.¹⁹ A korábban feltett kérdésre, miszerint miért nem működött 1918-ban az európai egyensúly rendszer automatizmusa a Monarchia megmentése érdekében, megpróbálunk válaszolni. S mindjárt helyesbíteniünk kell: az automatizmus 1918-ban is működött, csak ezúttal a Monarchia ellenében, mivel a győztesek úgy gondolták, hogy az egyensúlyt a Monarchia léte veszélyezteti.

A központi hatalmak veresége ellenére a német kérdés változatlanul a nemzetközi élet központi kérdése maradt. Ezért minden olyan tényezőt, amely a jövőben Németországot erősítheti, igyekeztek kiiktatni, így a Monarchiát is, mert Berlin potenciális szövetségésnek tartották. Ahogy Fejtő írja: „*Azt gondolták, hogy az Osztrák-Magyar Monarchia ... elválaszthatatlan Németországtól*”.²⁰ A Monarchia helyén ezért a nemzetállami törekvéseket támogatták. Ernest Denis a csehek nagy barátja meg is fogalmazta a La Grande Serbie című, 1915-ben megjelent munkájában: „*Az új Európa stabilitásának legelső feltétele Ausztria megszűnése.*”²¹ Úgy vélte, Bécs nem tud vállalkozni Németország ellenőrzésére, ellensúlyozására. Denis törekvése találkozott az 1910-es években formálódó ellenzéki francia politikával, amely az elnyomott kis nemzetek támogatására ösztönözte a hivatalos külpolitikát.²² Az első világháború előtt azonban ennek a politikának nem sok realitása volt, a háború végén annál inkább, s ez a politika a Monarchia felbomlásának irányába mutatott. Ez a helyzet azért érdekes, mert se Franciaország, se Nagy-Britannia terveiben egészen a háború végéig nem szerepelt a Monarchia felosztása. Sőt, Paléologue, petrográdi francia nagykövet egy Poincarénak, a köztársasági elnöknek készített feljegyzésében azt hangsúlyozza, hogy Párizsnak a Monarchia megőrzésére kell törekednie.²³ Egyedül Oroszországnál találkozunk a Monarchia átalakításának, megszüntetésének tervével. Szazonov orosz külügyminiszter 1914. szeptember 14-ei béketerve egy trialista, Ausztriából, Csehszlovákiából és Magyarországból álló átrendezést körvonalazott. Paléologue-gal beszélgetve pedig azt hangsúlyozta: „*Ausztria–Magyarországot föl kell darabolni.*”²⁴ Annak ellenére, hogy Párizs és London haditervei között ilyen cél nem szerepelt az elején, az antant oldalán háborúba lépő államokkal kötött szerződések azonban tartalmaztak a Monarchia rovására megvalósítandó területi változtatásokat. Ez már látható az olaszokkal 1915 tavaszán, de különösen a románokkal 1916 augusztusában kötött szerződésekben.²⁵

A Monarchiát érintő területi változások, s ezzel összefüggésben egy új Közép-Európa kialakítására való törekvés a háború második felében jól kitapintható a francia politikában.

1916-tól Párizs a lengyel kérdéssel kezdett foglalkozni, s nem véletlenül, mivel a központi hatalmak ez év november elején ismerték el az általuk létrehozott Lengyel Királyság autonómiáját, s ez része volt a német Mitteleuropa programnak is. Pierre de Margerie, a külügyminisztérium politikai ügyeinek direktora 1916. november 16-án már reagált a német lépésre. Felhívta a figyelmet Lengyelország jelentőségére az európai politikában, mivel itt akadályozható meg a franciák szerinti végzetes Mitteleuropa program. Párizs mozgásteret azonban korlátozott volt, mivel Oroszország a szövetségese volt, s a lengyel ügy orosz érdekszférába tartozott. Jól mutatja ezt a cárizmussal kötött utolsó szerződés, amely 1917. február 14-én jött létre Pokrowski orosz külügyminiszter és Paléologue nagykövét levélváltásával. A két fél megegyezett abban, hogy Oroszország maga dönt határaitól Lengyelország és Ausztria irányában, a franciák pedig a keleti határaikat illetően kapnak szabad kezet.²⁶ Ezt az egyezményt azonban hiába kötötték meg, néhány nap múlva a cári rendszer összeomlott. Ez nagyobb mozgásteret adott Párizsnak, különösen azt követően, hogy az orosz Ideiglenes Kormány 1917. március 29-én elismerte a lengyelek függetlenségét. Ezzel a lengyel kérdés megszűnt orosz belpolitikai ügy lenni s kikerült a nemzetközi politikába. 1917. december 27-én Pichon külügyminiszter már egy független Lengyelország fontosságát hangsúlyozta. 1918. január 5-i beszédében Lloyd George brit miniszterelnök a lengyel etnikai határok helyreállítását kérte. Wilson amerikai elnök pedig január 8-án a 13. pontban szintén független lengyel államot kért, tengeri kijáráttal. 1918 elejére a szövetségesek egyetértettek abban, hogy helyre kell állítani Lengyelország függetlenségét. Margerie a lengyel ügyet fontosnak tartotta azért is, mert katonai utánpótlást adhat az antantnak, s ez különösen fontos volt akkor, amikor Oroszország gyakorlatilag kiesett a háborúból. A lengyel ügy azért is fontos volt, mert bátoríthatta a Monarchia függetlenségre törekvő szláv népeit.²⁷ Lengyelország ügyében még sok kérdés tisztázatlan maradt: hol legyenek a határok, melyik politikai erő kerüljön hatalomra, s hol legyen az új Lengyelország helye, mi legyen a szerepe a háború utáni európai rendben. Ez utóbbi azért is fontos volt, mert a francia diplomácia arra törekedett, hogy megőrizze az orosz szövetséget, hiszen Oroszország volt a legjobb ellensúlya Németországnak és szövetségi rendszerének. Az Ideiglenes Kormány még együttműködött Párizsral, a bolsevikok azonban nem. S bár Párizs még próbálkozott a fegyveres megoldással, hogy helyreállítsa cárizmust, de 1919-ben kiderült, a bolsevikokat nem lehet megdönteni. A francia külpolitika ezért arra kényszerült, hogy orosz politikáját egy közép-európaival váltsa fel. S ez nem volt könnyű, mivel a Monarchiával az első világháború előtt elsősorban pénzügyi akciói voltak a franciáknak. Clemenceau francia miniszterelnök maga is beismeri, hogy „nem volt osztrák politikánk, se nekem se másoknak”.²⁸ Megkönnyítette azonban a politikai vezetők munkáját, döntését az a tény, hogy 1911 óta Párizsba működött a kelet-európai nemzetiségeket összefogó szervezet, az Offices central des Nationalités, amelyet számos neves politikus és tudós támogatott, mint Paul Painlevé, Charles Seignobos, Edouard Herriot stb., akik már ekkor is fontos pozíciókban voltak. S a kelet-európai nemzetiségek un. emigrációs bizottságokat is létrehoztak, működtek Párizsban. Ilyen volt Roman Dmowski Lengyel Nemzeti Bizottsága, amelyet 1917-ben hozott létre. A románok 1918 szeptemberében szervezték meg a Román Egység Nemzeti Tanácsát. A cseh emigráció pedig 1916 februárjában hozta létre a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot. S bár a Délszláv Bizottság Londonban jött létre 1915 májusában, lapjuk, a Bulletin Yougoslave azonban Párizsban jelent meg.²⁹

1918 tavaszától aztán felgyorsultak az események. Április 8–10-én tartották meg Rómában a Monarchia elnyomott népeinek kongresszusát, ahol újra megfogalmazták a kettős monarchia feldarabolásának a programját, s a kongresszusra az antant hatalmak félhivatalos képviselőket küldtek. A francia kormány 1918. június 29-én a Csehszlovák Nemzeti Tanácsot de facto kormányként ismerte, a Csehszlovák Légió³⁰ oroszországi tevékenység-

gének köszönhetően. Augusztus 9-én az angol, szeptember 3-án pedig az amerikai kormány tett hasonló lépést. S bár Beneš 1918 októberében még nyugtalankodott amiatt, hogy a szövetségesek esetleg különbékét kötnek a Monarchiával, Philippe Berthelot azonban megnyugtatta: „*Ausztria-Magyarország eltűnésre ítéltetett, és semmi sem mentheti meg.*”³¹

I. Károly osztrák császár (IV. Károly, mint magyar király) október 16-án még kiadott egy felhívást, melyben a Monarchia szövetséges állammá való átalakítását hirdette meg, de ez már elkészt. Október 18-án Wilson elnök Burián közös külügyminiszter jegyzékére írt válaszában hangsúlyozta, hogy a birodalom népeinek kell a jövőjükéről döntenüik. A csehek október 28-án döntöttek: kikiáltották a Csehszlovák Köztársaságot. Sándor trónörökös 1918. december 1-jén a belgrádi királyi palotában proklamálta a szerbek, horvátok és szlovénok egy királyságban való egyesülését. A lengyel kormányzótanács 1918. október 7-én kiáltotta ki Lengyelország függetlenségét, november 22-én pedig a köztársaságot. Nagy Románia létrejöttéhez több dátumot kell megemlítenünk: 1918. április 9-én Besszarábia csatlakozott Romániához, Bukovina november 28-án, a gyulafehérvári Román Nemzeti Tanács pedig 1918. december elsején mondta ki Kelet-Magyarország Romániához való csatlakozását. Az Osztrák–Magyar Monarchia két meghatározó nemzete is önálló útra lépett 1918-ban. November 12-én Bécsben az ideiglenes nemzetgyűlés kikiáltotta az Ausztriai Német Köztársaságot. November 16-án pedig a magyar Nemzeti Tanács gyűlésén a tanács elnöke, Hock János Budapesten kihirdette Magyarország önállóságát, függetlenségét.³² A Habsburg Birodalom története ezzel véget ért.

A háború alatt mindkét hadviselő fél terveiben szerepelt Európa középső és keleti felének az átalakítása. Az új térképet természetesen a győztesek rajzolták meg. Ismét megjelent Lengyelország, melynek területe az 1921-es rigai békét követően 387 000 km² lett. A történelemben először került fel a térképre a 140 397 km² területű Csehszlovákia. A háború eredményeként megvalósult a délszláv egység Szerb–Horvát–Szlovén Királyság néven, melynek területe 248 665 km² lett. S ugyancsak a háborúnak köszönhetően jött létre a 295 049 km² területű Nagy Románia.³³ Ezek az országok alkották a háborút lezáró versailles-i békerendszer kedvezményezettjeit. A másik oldalán álltak a vesztesek: a 82 000 km² területű Ausztria és a 92 000 km² nagyságú Magyarország. A háborút lezáró békeszerződések után azonban kiderült, hogy az új Közép-Európa számos feszültség forrása, és a térség potenciális veszélyt jelent az európai békére.

JEGYZETEK

1. Mit kezdünk Közép-Európával? Kerekasztal beszélgetés. Európai utas, 2007/2. 9. A vita során a résztvevők hangsúlyozták, hogy többféle és változó Közép-Európa fogalom van forgalomban.
2. A nemzetközi kapcsolatok rendszereiről, az európai egyensúly rendszerről néhány munka: Allain, Jean-Claude–Guillen, Pierre–Soutou, Georges–Henri–Theis, Laurent–Vaïsse, Maurice: *Histoire de la diplomatie française II. De 1815 à nos jours*, Perrin, Paris 2005. Burchill, Scott–Linklater, Andrew (with Devetak, Richard–Paterson, Matthew–True, Jackie): *Theories of International Relations*, St. Martin’s Press, New York 1996. Diószegi István: *A hatalmi politika másfél évszázada, 1789–1939*, História, Budapest, 1994. Huntzinger, Jacques: *Introduction aux relations internationales*, Éditions du Seuil, Paris 1987. Jacquier, Bernard: *Relations internationales I. Les acteurs du système international*, Presses Universitaires de Grenoble, 1993. Majoros István: *Franciaország és a nemzetközi kapcsolatok rendszere az első világháború előtti évtizedekben*, Világtörténet, 1985/4. Majoros István: *Vereségtől a győzelemig. Franciaország a nemzetközi kapcsolatok rendszerében (1871–1920)*, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2004. Ormos Mária–Majoros István: *Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945*, Janus/Osiris, Budapest 1999. Renouvin, Pierre–Duroselle, Jean-Baptiste: *Introduction à l’histoire des relations internationales*, Armand Colin, Paris 1991. Telò, Mario: *Relations*

- internationales. Une perspective européenne, Institut d'Études Européennes, Éditions de l'Université de Bruxelles, Bruxelles, 2010.
3. Ormos–Majoros: 104. Kosáry Domokos: Magyarország és a nemzetközi politika 1848–1849-ben, História, MTA Történettudományi Intézete, Budapest, 1999. 73–84.
 4. Raymond Poidevin: Les origines de la première guerre mondiale, PUF, Paris, 1975. Dépêche de Jules Cambon, Berlin, 3 mai 1914. document 6. 23.
 5. Il faut sauver l'Autriche même au prix d'une guerre générale. Lettre de Jagow (secrétaire d'Etat aux Affaires étrangères) à Lichnowsky (ambassadeur d'Allemagne à Londres), 18 juillet 1914. Poidevin (1975): document 13. 32–33.
 6. David Fromkin: Le dernier été de l'Europe. Qui a déclenché la Première Guerre mondiale? Grasset, Paris, 2004. 53–54.
 7. Fromkin: 68–69.
 8. Jean Bérenger: Histoire de l'Empire des Habsbourg 1273–1918, Fayard, Paris, 1990. 696.
 9. A Balkán nyugati részén Bécs meg akarta erősíteni pozícióit, és Szerbiát Montenegrót és Albániát is ellenőrzése alá akarta vonni. Galántai József: Az első világháború, Gondolat, Budapest, 1980. 329. A délszláv kérdés a háború végén is komoly vitákat okozott, anélkül, hogy megoldották volna. Az 1918. május 30-ai minisztertanács jól mutatja a véleménykülönbségeket. Burián közös külügyminiszter ellenezte, hogy a délszláv térséget beilleszték az Osztrák–Magyar Monarchiába. Wekerle miniszterelnök Dalmáciát Horvátországhoz akarta csatolni, de Bosznia-Hercegovina corpus separatumként Magyarországhoz került volna Horvátország ellensúlyozására. Seidler osztrák miniszterelnök a délszláv egységet a Monarchián belül javasolta létrehozni Bosznia-Hercegovina, Horvátország és Dalmácia részvételével. Ez azonban egy trialista átalakítást jelentett volna. Bosznia-Hercegovina tartományfőnöke viszont Szerbia és Montenegró anektálását javasolta, hogy a délszláv egységet a Monarchián belül valósítsák meg. Galántai József: A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák–Magyar dualizmus 1867–1918. Kossuth, Budapest, 1985. 344–345.
 10. Galántai (1980): 329. Galántai (1985): 345–346.
 11. Andrássy Gyula gróf: Diplomácia és világháború, Göncöl-Primusz, Budapest, 1990. 96.
 12. Andrássy: 99.
 13. Jacques Droz: Les causes de la Première Guerre mondiale. Essai d'historiographie, Seuil, Paris, 1973. 70.
 14. Archives du Ministère des Affaires étrangères – Paris (MAE) Europe 1918–1940. Allemagne vol. 372. ff.102-117. N° 1323. Septembre 1918. L'historique du problème du rapprochement économique entre l'Allemagne et l'Autriche-Hongrie.
 15. Néhány munka a Mitteleuropa-tervekről: Irinyi Károly: Mitteleuropa-tervek és az osztrák–magyar politikai közgondolkodás, Akadémiai, Budapest 1973. Soutou, Georges-Henri: L'or et le sang. Les buts de guerre économiques de la Première guerre mondiale, Fayard, Paris 1989. Romsics Ignác: Magyarország helye a német Délkelet-Európa-politikában, IN: Romsics Ignác: Helyünk és sorsunk a Duna-medencében, Osiris Budapest 1996. Majoros István: Párizs és a német Mitteleuropa-terv az első világháború végén – Életünk Kelet-Európa. Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára, Pannonica, Budapest 2003. Lendvai L. Ferenc: Közép-Európa koncepciók, Áron Kiadó, Budapest 1997.
 16. A breszti békének köszönhetően Közép- és Kelet-Európa német befolyás alá került, s a Franciaország keleti része, illetve a Finnország és a Kaukázus térsége közti vonal között létrejött német Mitteleuropa. A békében Szovjet-Oroszország jelentős területeket veszített: ez a balti térséget, lengyel, finn, illetve a Kaukázuson túli területeket jelentette. Lásd, Lengyel István: A breszt-litovszki tárgyalások, Budapest 1975. Lengyel István: Forradalom és diplomácia, Budapest 1987.
 17. MAE Europe 1918–1940. Allemagne vol. 372. ff. 20–27. Lausanne, 2 juillet 1918. Les négociations économiques de Salzbourg.
 18. Jean Bérenger: L'Autriche-Hongrie 1815–1918. Armand Colin, Paris, 1994. 175.
 19. Fejtő Ferenc: Rekvium egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria-Magyarország szétrombolása, Atlantisz, Budapest, 1997. 365.
 20. Fejtő: 361.

21. Romsics Ignác: Détruire ou reconstruire l'Autriche-Hongrie? Franciaország dunai politikájának dilemmája a XX. század elején. IN: Romsics Ignác: Helyünk és sorsunk a Duna-medencében, Osiris, Budapest 1996. 17.
22. Soutou, Georges-Henri: Jean Pélissier et l'Office Centrale des Nationalités, 1911–1918: un agent du gouvernement français auprès des nationalités. IN: Recherches sur la France et le problème des nationalités pendant la première guerre mondiale (Pologne, Ukraine, Lithuanie), sous la direction de Georges-Henri Soutou, Presses de l'Université de Paris-Sorbonnes, 1995. 15–16.
23. Hovi, Kalervo: Cordon sanitaire ou barrier de l'Est? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy 1917–1919, Turku 1975. Annales Universitatis Turkuensis tom 135. 55–56.
24. Paléologue, Maurice: A cár országa a nagy háborúban, Genius kiadás, é. n. I. köt. 259. 1915. január 1. Szazonov terve mellett meg kell említeni a jövő Európájának a térképét, amely ugyancsak 1914 őszén jelent meg Moszkvában, s ezen Csehország és Magyarország önálló államként szerepel. 1914. szeptember 15-én tette közzé Nyikolaj Nyikolajevics nagyherceg, az orosz hadsereg főparancsnoka az Ausztria–Magyarország népeihez intézett kiáltványát. Ebben Erdély és Dél-Bukovina Romániához, Isztria és Dél-Tirol pedig Olaszországhoz tartozik. Ausztria és Magyarország független államként szerepel. Az utóbbi azért, mert Oroszország így akarta jóvátenni 1849 hibáját. Valójában az orosz főparancsnok kiáltványával a Monarchia népeit akarta megosztani, s ezzel is gyengíteni Bécs helyzetét. Fišera, Vladimir Claude: Les peuples slaves et le communisme de Marx à Gorbatchev, Berg international, Paris 1992. 102–103. Galántai (1980): 340.
25. A szerződés az olaszoknak ígéri többek között Trentinót, Triesztet, az Alpokon inneni Tirolt, egész Isztriát, illetve Dalmácia tartományt, s még több kisebb területet. Az 1914 októberében kötött orosz–román szerződés már Romániának ígerte semlegessége fejében Erdélyt. Az 1916-os szerződés 4. pontja írja le a leendő román határokat, amely a „*Pрут folyónál, a jelenlegi román-orosz határ egyik Novoszelve közelében levő pontjánál kezdődik, és a Prut folyó mentén Galícia határáig, a Prut és a Cseremos folyó összefolyásáig húzódik. Ezután a galíciai – bukovinai és a galíciai – magyar határ vonalát követi Sztógig. Innen kezdve a Tisza és a Vizo vízváltójának vonalán halad, eléri a Tiszát... valamivel magasabban annál a helynél, ahol a Vizo beleömlik. Ettől a ponttól kezdve a Tisza völgyén ereszkedik tovább, egészen addig a pontig, ahol a Szamos a Tiszába ömlik... Ezután déli és délnyugati irányban húzódik, egészen egy Debrecen-től keletre 6 kilométer távolságra levő pontig. Itt eléri a Köröst, 3 kilométerrel két ágának összefolyása alatt... Ezután érinti a Tiszát... Szegedtől északra... Aldzsa alatt a vonal a Tisza folyását követi, egészen a Dunába ömléséig, végül pedig a Duna völgyében haladva, eléri Románia jelenlegi határát...*”. Urbán Aladár (szerk.): Nyugat-Európa és Amerika 1789–1918. Új- és legújabbkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény, 1/2. Tankönyvkiadó, Budapest 1970. 805. 817. Lásd még, Raffay Ernő: A vajdaságtól a birodalomig. Az újkori Románia története, JATE, Szeged, 1989. 135–136.
26. Mourin, Maxime: Les relations franco-soviétiques 1917–1967, Payot, Paris, 1967. 21–22.
27. Hovi: 72–73.
28. A francia miniszterelnök, Clemenceau ezt akkor írja Berthe Zuckerkandlnak, a barátnőjének, amikor utolsó levelében a hölgy Bernből 1918-ban ezt írja: „*Georges, tudom, hogy büntetésből tönkre akarod tenni Ausztriát. De azt is tudom, hogy ez igazságtalan, mert az én népem nem felelős vezetőinek a tévedése miatt.*” Clemenceau ekkor jegyzi meg, hogy Franciaországnak nem volt osztrák politikája. Előtte azonban ezt is elmondja: „*Amikor kihirdették a népek önrendelkezési jogát Ausztria sorsa megpecsételődött. ... Én azok közé tartoztam, akik kímélték...*” Duroselle Jean-Baptiste: Clemenceau, Fayard, Paris 1988. 811.
29. A jelzett bizottságokkal kapcsolatban néhány munka: Grumel-Jacquignon, François: La yougoslavie dans la stratégie française de l'Entre-deux-Guerres (1918–1935). Aux origines du mythe serbe en France, Peter Lang, Bern 1999. Ádám Magda: A kisantant és Európa 1920–1929, Akadémiai, Budapest 1989. Ádám Magda: Edvard Beneš IN: Arcképek kettős tükörben, Ádám Magda és Josef Hanzal tanulmánya, Nap Kiadó, Dunaszerdahely 1996. Ormos Mária: Padovától Trianonig, 1918–1920, Kossuth, Budapest 1983. Herczegh Géza: A szarajevói me-

- rénylettől a potsdami konferenciáig. Magyarország a világháborús Európában 1914–1945, Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 1999. Beneš, Edvard dr.: Nemzetek forradalma, Bratislava–Pozsony, 1936. Mamatey, Victor S.–Luža, Radomir: La République tchécoslovaque 1918–1948. Une expérience de démocratie, Librairie de Regard, Paris 1987. Masaryk, Thomáš Garrigue: A világforradalom 1914–1918, Európa, Budapest 1990. Tymowski, Michał: Une histoire de la Pologne, Les Editions noir sur Blanc, Librairie polonaise, Paris 1993. Gulyás László: Edward Beneš: Közép-Európa koncepciók és a valóság, Attractor, Máriabesnyő, Gödöllő, 2008. Gulyás László: Benes statesman or charlatan? The plans and the reality 1908–1948. Corvinus Publishing. Toronto–Buffalo. 2008. Majoros István: Vereségtől a győzelemig. Franciaország a nemzetközi kapcsolatok rendszerében 1871–1920. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2004.
30. A Légiót 1917. július 24-én az Ideiglenes Kormány engedélyezte a Masarykkal és Štefanikkal kötött egyezményben. Eredetileg a nyugati frontra szállították volna az oroszországi cseh erőket. Az 1918. május 14-i cseljabinszki lázadás következtében azonban a Csehszlovák Légio elfoglalta a transzszibéria vasutat, s ezzel olyan stratégiai helyzetbe került Oroszországban, hogy az antant jobbnak látta Oroszországban tartani ezt az 50–70 ezres, viszonylag jól felszerelt katonai erőt, hogy felhasználhassák a szovjet rendszer megdöntésére. Időközben ugyanis a nyugati frontra egyre nagyobb számban érkeztek az amerikai erők. MAE Europe 1918–1940. Russie vol. 817. Tchèques en Sibérie 1918–1919. Annexe N° 1. Bradley, J. F. N.: La Légion tchécoslovaque en Russie 1914–1920. Paris 1965. Majoros István: A Csehszlovák Légio, Párizs és az orosz polgárháború, Múltunk, 1990/4. Majoros István: Párizs és Oroszország 1917–1919, Szekszárd, 1999.
31. Barré, Jean-Luc: Le Seigneur-Chat. Philippe Berthelot 1866–1934, Plon, Paris 1988. 331.
32. Károlyi Mihály 1918. október 16-án a parlamentben felirati javaslatot terjesztett elő, melynek első pontja „*a Politikailag, katonailag, gazdaságilag önálló és minden más államtól független Magyarország.*” volt. Pár nap múlva ezt törvényjavaslatként nyújtotta be, melyben a közjogi kapcsolat megszüntetését kéri. „*1. §. Magyarország ősi függetlenségének teljes visszaállítása. 2. §. Az 1867. évi XII. t.-c. hatályát veszti és az 1848. III. t.-c. alaján kell kormányozni. Minden hadügy a magyar hadügyminiszternek, minden pénzügy a magyar pénzügyminiszternek hatáskörébe tartozik. Kiegészítésként a magyar külügyminiszteri tárca felállíttatik.*” Tisza István október 22-i beszédében kijelentette: „*magyar ember ma csak a teljes függetlenség álláspontjára helyezkedhetik.*” Október 26-án megjelent az előző nap megalakult Nemzeti Tanács proklamáciája, melynek második pontja így szól: „*Magyarország teljes függetlenségének a kimondása.*” Az ország függetlenségét egyébként Károly király már megígérte s ezt Wekerle október 16-án, Tisza pedig október 17-én a képviselőház ülésén bejelentette. A következő lépésben I. Károly osztrák császár november 11-én lemondott a trónról. Ezt követően báró Wlassics Gyula a magyar főrendiház elnöke Eckartsau osztrák faluba utazott – a király ekkor itt tartózkodott – s november 13-án megkapta Károly mint magyar király lemondó nyilatkozatát: „*Nem akarom, hogy személyem akadályul szolgáljon a magyar nemzet szabad fejlődésének ... Ennél fogva minden részvételről az államügyek vitelében lemondok és már eleve elismerem a döntést, mellyel Magyarország jövődő államformáját megállapítja.*” November 16-án került sor Hock János bejelentésére Magyarország önállóságáról, függetlenségéről. Juhász Nagy Sándor: A magyar októberi forradalom története (1918. okt. 31.–1919. márc. 21.), Cserépfalvi, 1945. 167–168. 172. 194. 215. 306. 308.
33. Románia területi növekedését jól mutatja, hogy a háború előtt 137 903 km² volt a kiterjedése. A győztesek elégedettek voltak az új rendezéssel, s ez Románia esetében jól látható. A Románia határainak megállapításával foglalkozó bizottságban résztvevő Emmanuel de Marton földrajztudós 1921-ben így írt erről: „*Az új Románia a nagy háború eredményeként megjelenő nemzeti eszme egyik legszerencsésebb alkotásaként jelenik meg. Az Al-Duna medencéjének földrajzi, etnikai és gazdasági feltételei között ezt nehéz lett volna jobban megvalósítani.*” Ter Minassian, Taline: *Les géographes français et la délimitation des frontières balkaniques à la Conférence de la Paix en 1919*, Revue d'histoire moderne et contemporaine, avril-juin 1997/252–286. Románia egyébként hálás volt Martonnak: 1929-ben a Kolozsvári Egyetem díszdoktora, majd a város díszpolgára lett. De hálás volt Mathiasu Berthelot tábornoknak is, aki újjászervezte a román hadsereget: birtokot kapott Erdélyben, s egy falu is a nevét viseli – Générál Berthelot.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ádám Magda (1989): A kisantant és Európa 1920–1929. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Ádám Magda (1996): Edvard Beneš IN: Arcképek kettős tükörben, Ádám Magda és Josef Hanzal tanulmánya, Nap Kiadó, Dunaszerdahely.
- Allain, Jean-Claude–Guillen, Pierre–Soutou, Georges–Henri–Theis, Laurent–Vaïsse, Maurice (2005): Histoire de la diplomatie française II. De 1815 à nos jours, Perrin, Paris.
- Barré, Jean-Luc (1988): Le Seigneur-Chat. Philippe Berthelot 1866–1934, Plon, Paris.
- Bradley, J. F. N. (1965): La Légion tchécoslovaque en Russie 1914–1920. Paris.
- Burchill, Scott–Linklater, Andrew (with Devetak, Richard–Paterson, Matthew–True, Jackie (1996): Theories of International Relations, St. Martin's Press, New York.
- David Fromkin (2004): Le dernier été de l'Europe. Qui a déclenché la Première Guerre mondiale? Grasset, Paris.
- Diószegi István (1994): A hatalmi politika másfél évszázada, 1789–1939, História, Budapest.
- Fejtő Ferenc (1997): Rekviem egy hajdanvolt birodalomért. Ausztria–Magyarország szétrombolása, Atlantisz, Budapest.
- Fišera, Vladimír Claude: Les peuples slaves et le communisme de Marx à Gorbatchev, Berg international, Paris 1992.
- Galántai József (1985): A Habsburg-monarchia alkonya. Osztrák–Magyar dualizmus 1867–1918. Kossuth, Budapest.
- Galántai József (1980): Az első világháború, Gondolat, Budapest.
- Grumel-Jacquignon, François (1999): La Yougoslavie dans la stratégie française de l'Entre-deux-Guerres (1918–1935). Aux origines du mythe serbe en France, Peter Lang, Bern.
- Gulyás László (2008): Edward Beneš: Közép-Európa koncepciók és a valóság, Attractor, Máriabesnyő, Gödöllő.
- Herczegh Géza (1999): A szarajevói merénylettől a potsdami konferenciáig. Magyarország a világháborús Európában 1914–1945, Magyar Szemle Könyvek, Budapest.
- Hovi, Kalervo (1975): Cordon sanitaire or barrier de l'Est? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy 1917–1919, Turku 1975. Annales Universitatis Turkuensis tom 135.
- Huntzinger, Jacques (1987): Introduction aux relations internationales, Éditions du Seuil, Paris.
- Irinyi Károly (1973): Mitteleuropa-tervek és az osztrák–magyar politikai közgondolkodás, Akadémiai, Budapest.
- Jacques Droz (1973): Les causes de la Première Guerre mondiale. Essai d'historiographie, Seuil, Paris.
- Jacquier, Bernard (1993): Relations internationales I. Les acteurs du système international, Presses Universitaires de Grenoble.
- Jean Bérenger (1990): Histoire de l'Empire des Habsbourg 1273–1918, Fayard, Paris.
- Jean Bérenger (1994): L'Autriche-Hongrie 1815–1918. Armand Colin, Paris, 1994.
- Juhász Nagy Sándor (1945): A magyar októberi forradalom története (1918. okt. 31.–1919. márc. 21.), Cserépfalvi, Budapest.
- Kosáry Domokos (1999): Magyarország és a nemzetközi politika 1848-1849-ben, História, MTA Történettudományi Intézete, Budapest.
- Lendvai L. Ferenc (1997): Közép-Európa koncepciók, Áron Kiadó, Budapest.
- Lengyel István (1987): A breszti-litovszki tárgyalások, Budapest 1975. – Forradalom és diplomácia, Budapest.
- Majoros István (1985): Franciaország és a nemzetközi kapcsolatok rendszere az első világháború előtti évtizedekben, Világtörténet, 1985/4. szám.
- Majoros István (1990): A Csehszlovák Légión, Párizs és az orosz polgárháború, Múltunk, 1990/4.
- Majoros István (1999): Párizs és Oroszország 1917–1919, Szekszárd.
- Majoros István (2003): Párizs és a német Mitteleuropa-terv az első világháború végén – Életünk Kelet-Európa. Tanulmányok Niederhauser Emil 80. születésnapjára, Pannonica, Budapest.
- Majoros István (2004): Vereségtől a győzelemig. Franciaország a nemzetközi kapcsolatok rendszerében (1871–1920), ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.

- Mamatey, Victor S.–Luža, Radomir (1987): La République tchécoslovaque 1918–1948. Une expérience de démocratie, Librairie de Regard, Paris.
- Mit kezdjük Közép-Európával? Kerekasztal beszélgetés. Európai utas, 2007/2. 9.
- Mourin, Maxime (1967): Les relations franco-soviétiques 1917–1967, Payot, Paris.
- Ormos Mária–Majoros István (1999): Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás, 1814–1945, Janus/Osiris, Budapest.
- Ormos Mária (1983): Padovától Trianonig, 1918–1920, Kossuth, Budapest.
- Raffay Ernő (1989): A vajdaságoktól a birodalomig. Az újkori Románia története, JATE, Szeged.
- Renouvin, Pierre–Duroselle, Jean-Baptiste (1991): Introduction à l'histoire des relations internationales, Armand Colin, Paris.
- Romsics Ignác: Magyarország helye a német Délkelet-Európa-politikában. IN: Romsics Ignác: Helyünk és sorsunk a Duna-medencében, Osiris Budapest.
- Soutou, Georges-Henri (1996): Jean Pélissier et l'Office Centrale des Nationalités, 1911–1918: un agent du gouvernement français auprès des nationalités. IN: Recherches sur la France et le problème des nationalités pendant la première guerre mondiale (Pologne, Ukraine, Lithuanie), sous la direction de Georges-Henri Soutou, Presses de l'Université de Paris-Sorbonnes, 1995.
- Soutou, Georges-Henri (1989): L'or et le sang. Les buts de guerre économiques de la Première Guerre mondiale, Fayard, Paris.
- Telò, Mario (2010): Relations internationales. Une perspective européenne, Institut d'Études Européennes, Éditions de l'Université de Bruxelles, Bruxelles.
- Ter Minassian, Taline (1997): Les géographes français et la délimitation des frontières balkaniques à la Conférence de la Paix en 1919, Revue d'histoire moderne et contemporaine, avril-juin 1997.
- Tymowski, Michał (1993): Une histoire de la Pologne, Les Editions noir sur Blanc, Librairie polonaise, Paris.

Források

- Andrássy Gyula gróf (1990): Diplomácia és világháború, Göncöl-Primusz, Budapest.
- Archives du Ministère des Affaires étrangères – Paris (MAE) Europe 1918–1940. Allemagne vol. 372.
- Archives du Ministère des Affaires étrangères – Paris Europe 1918–1940. Allemagne vol. 372.
- Archives du Ministère des Affaires étrangères – Paris – MAE Europe 1918–1940. Russie vol. 817.
- Beneš, Edvard dr. (1935): Nemzetek forradalma, Bratislava–Pozsony.
- Masaryk, Thomáš Garrigue (1990): A világháború 1914–1918, Európa, Budapest.
- Paléologue, Maurice (é. n.): A cár országa a nagy háborúban, Genius kiadás, I. köt.
- Raymond Poidevin (1975): Les origines de la première guerre mondiale, PUF, Paris.